

“Ferman De Los Alamanos”: Budin Kalesi’nin Anahtarlarını Getiren Yahudi Aile ve Bunlara Tanınan 368 Yıllık İmtiyaza Dair Yeni Tespitler

“Ferman De Los Alamanos”: New Findings on The Jewish Family Handed over The Keys of Buda and Their 368-Year Privilege

Ersin Kırca*¹⁰; Kasım Hızlı**¹⁰

Öz

Osmanlı Devleti’nde bir kalenin fethinde hizmeti geçen kişi ve gruplara vergi muafiyeti ve ayrıcalıklar tanınmaktaydı. Bu uygulamanın en iyi örneklerinden biri 1526 yılında Budin Kalesi’nin anahtarlarını teslim eden Yasef veled-i Salamon ile onun soyundan gelen “Alaman” lakaplı Yahudilere verilen muafiyet beratıdır. Ailenin kökeninden dolayı “Ferman de los Alamanos / Alaman Fermanı” olarak bilinen muafiyetnâme kapsamına girenler, “avarız-ı divaniye” ve “tekalif-i örfiye” isimli vergi ve yükümlülüklerden muaf tutulmuşlardı. Kanuni Sultan Süleyman’ın 1526 yılında Budin’i fethiyle başlayan muafiyet uygulaması, Sultan II. Abdülhamid’in saltanatına kadar devam etmiştir. Tanzimat döneminde yapılan reformlar ve ihdas edilen yeni vergiler, eski döneme ait bu tarz ayrıcalıkları tartışmalı hale getirmiştir. 1894 yılında muafiyete konu vergi ve hizmetlerin terk edildiği gerekçesiyle ailenin günün şartlarına uygun vergileri ödemesine karar verilmiştir. Makalede, Osmanlı bürokrasisindeki sürekliliğin dikkate değer örneklerinden biri olan bu örnek vaka ile ilgili tespit edilen yeni belgeler doğrultusunda muafiyet beratının ayrıntıları, aile üyelerinin kimlikleri ve Osmanlı ülkesinde yaşadıkları yerler belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmanın kaynaklarını Osmanlı arşiv belgeleri, dönem kronikleri ve telif-tetkik eserler oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kanuni Sultan Süleyman, Budin, Alaman Yahudileri, Muafnâme, II. Abdülhamid

Abstract

In the Ottoman Empire, individuals and groups who served in the conquest of a castle or delivered the keys of the castle were granted certain privileges along with tax exemption. One of the best examples of this practice was the exemption certificate/charter given to the family of a Jew named Yasef veled-i Salamon, who handed over the keys of the Buda Castle in 1526, and his descendant, Israel veled-i Yasef, nicknamed "Alaman." It is estimated that Suleiman the Magnificent gave the exemption certificate for the first time during the conquest of Budapest in 1526. The exemption granted to the family continued until 1894. Because state officials demanded various taxes from family members in violation of the exemption certificate, many correspondence and archive documents were created. We found many pieces on the subject in the Ottoman Archives about the case, which remarkably exemplifies the continuity in the Ottoman bureaucracy. In this study, the identities of the family members, where they lived in the Ottoman domain, and their population were assessed in line with the chronicles of the time and archive documents.

Keywords: Suleiman the Magnificent, Budapest, Germanic Jews, Exemption Certificate, Abdülhamid II.

* Kocaeli Üniversitesi ersnkrca@gmail.com

** Sorumlu yazar / Corresponding author & T. C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı kasimhizli@gmail.com

Araştırma Makalesi / Research Article & Benzerlik / Similarity: 5

Başvuru / Submitted: 26 Temmuz 2024 & Kabul & Accepted: 4 Ekim 2024

Atıf / Citation: Kırca, E.; Hızlı, K. “Ferman De Los Alamanos”: Budin Kalesi’nin Anahtarlarını Getiren Yahudi Aile ve Bunlara Tanınan 368 Yıllık İmtiyaza Dair Yeni Tespitler”, *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 25 (2025): 34-55.

Published by Ottoman Civilization Studies, İstanbul, Türkiye

This is an open-access article under the CC BY 4.0 license (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

Giriş

Avram Galanti, *Türkler ve Yahudiler* isimli kitabında kendisi Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti Maarif müfettişi sıfatıyla Sakız'a gittiğinde orada bulunduğu, son kısmını ise İstanbul dava vekillerinden Serkiz Karakoç'un koleksiyonunda bularak tamamladığı bir fermanından bahseder. Bu ferman ilk olarak 1526 yılında Sultan Süleyman tarafından Budin kalesinin anahtarlarını teslim eden Salamon oğlu Yasef ve İsrail'e verilmiş olan bir muafiyet beratıdır. Bu muafiyet onların soyundan gelecek kişileri de kapsamakta ve her padişah değişikliğinde yenilenmekteydi. Bu fermanla Yasef ve İsrail'in soyundan gelecek olanlar, Osmanlı hâkimiyeti altında yaşayan gayr-ı müs-limlerin ödemek zorunda olduğu çeşitli vergi ve yükümlülüklerden muaf tutulmaktaydı. Galanti'nin kitabında çevirisini verdiği ferman Eylül 1864 tarihli olup Sultan Abdülaziz'in tahta çıkışından dolayı yeniden verilmişti.¹

Fermanın içeriğinde 1024 Cemaziyelahirinde (Haziran-Temmuz 1615) Sultan Mehmed Han tarafından bir muafnâme-i hümayun verilmiş olduğu belirtilmektedir. Fakat bahsedilen tarih miladi 1615 yılına yani Sultan I. Ahmed'in saltanat dönemine denk gelmektedir. Gerek bu kronoloji hatası gerekse beratın son kısmının başka bir koleksiyonda bulunup tamamlanmasından dolayı İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Avram Galanti'nin vermiş olduğu berat suretinin yanlış ve bazı yerlerinin yakıştırma olduğunu ileri sürmüştür.² Ancak aşağıda görüleceği üzere aynı aileden gelen pek çok kişiye aynı şekilde berat verilmiş ve padişah değişikliklerinde bu beratlar yenilenmiştir. Dolayısıyla aslında Avram Galanti'nin yayınladığı berat sahte değildir, fakat Galanti'nin eline geçen iki farklı beratı aynı beratın parçaları olarak değerlendirmesi hataya düşmesine sebep olmuştur.

Galanti'den sonra Zeki Teoman, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*'nde benzer bir beratın fotokopisini ve çevirisini yayınlamıştır.³ Aslı İstanbul Yelken Kulübü üyesi Elia Ventura'nın elinde bulunan ve onun soyuna ait olan bu berat Sultan Abdülmecid'in cülusu dolayısıyla verilmiş olan tecdid beratıdır. Evasıt-ı Ramazan 1255 (18-27 Kasım 1839) tarihli belge, Budin Kalesi'nin anahtarlarını padişaha teslim eden Yasef oğlu Salomon'un torunu Yasef oğlu Salti'ye ve onun soyundan gelecek olanlara verilen muafiyet beratıdır. Zeki Teoman beratta yer alan "mesfûr Salti" ibaresini yanlışlıkla "Mogor Salti" şeklinde okumuştur.

Aynı konu ile ilgili Ekrem Hakkı Ayverdi, aslı Konya Koyunoğlu İzzet Bey Müzesi'nde bulunan ve Salti veled-i Yasef'e verilen muafiyet belgesinin ilk kısımlarını yayınlamıştır. Ayverdi belgede Salti ismini yanlışlıkla Sabatay olarak okumuştur.⁴

¹ Avram Galanti, *Türkler ve Yahudiler, Tarihi, Siyasî Tetkik* (İstanbul: Tan Matbaası, 1947), 36-38.

² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt II, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998), 326.

³ Zeki Teoman, "Budin Şehrinin Anahtarlarını Kanunî'ye Kim Teslim Etti?", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, I/12 (1987): 14-17.

⁴ Ekrem Hakkı Ayverdi, Zeki Teoman'ın neşrettiği muafnâmedeki Salti okunuşunun da Sabatay olması gerektiğinden dolayı eleştirmektedir. Ekrem Hakkı Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri Romanya Macaristan Cilt I*, 1. ve 2. Kitap (İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 1977), 79.

Bu belgenin göze çarpan en önemli özelliği ise beratın üst kısmında, veriliş maksadını temsil eden bir anahtar resminin bulunuyor olmasıdır.⁵

Aynı konuya dair 2015 yılında Mustafa Lütfü Bilge, adı geçen Yahudi aileye verilen muafiyetlere dair bir tebliğ yayınlarak Tanzimat sonrasına ait birkaç belgeden bahsetmiştir.⁶ Son olarak Sinan Çuluk, 2020 yılında *Tarih Dergisi*'nde konuyla ilgili önemli bir yazı yazarak Avram Galanti ve Zeki Teoman'ın yayınladığı beratlar haricinde, Osmanlı Arşivi'nde yer alan birkaç berattan bahsetmiş, II. Mahmud zamanında verilen ve Osmanlı Arşivi'nde Müzehhep Fermanlar kataloğunda yer alan beratın çevirisini yayınlamıştır.⁷ Konu ile ilgili daha önce yapılan bu çalışmalar bu makaleye ışık tutmakla birlikte genellikle belge neşri şeklinde olup, konuyu bütünüyle ele almaktan uzaktır.

Osmanlı bürokrasisindeki sürekliliğin dikkate değer örneklerinden biri olan bu örnek vaka hakkında Osmanlı Arşivi'nde yaptığımız araştırmada konuyla ilgili çok daha fazla belge bulunmaktadır. Ayrıca Kanuni Sultan Süleyman'ın 1526'da Budin'e girişi esnasında kalenin anahtarlarının teslimi ve sonrasına bölgedeki bir kısım Yahudi nüfusun Osmanlı ülkesine nakli hakkında dönemin kroniklerinde önemli bilgiler bulunmaktadır. Bu makalede gerek yeni bulunan arşiv belgeleri gerekse dönemin kroniklerinden yararlanarak konu, tarihsel süreç içinde bütüncül bir yaklaşımla ele alınacaktır.

1. Bölüm Aileye Verilen Muafiyet Hakkında İlk Tespitler

Muafiyet beratlarında yer alan bilgilere göre aileye ilk defa Budin'in fethinin ardından Sultan I. Süleyman tarafından bir berat verilerek bazı muafiyetler tanınmıştır. Fakat Kanuni döneminde verilen muafiyet beratı ile ilgili elimizde hiçbir belge yoktur. Sadece dönemin kaynaklarından İbn-i Kemal, Celalzâde Salih Çelebi ve İbrahim Peçevi'nin (Peçûyi) eserlerinde şehrin anahtarlarının teslimi ve Yahudilerin Osmanlı ülkesine nakli konusunda ayrıntılı bilgi bulunmaktadır. Diğer kaynakların çoğunda Yahudi ismi açıkça zikredilmemekle birlikte Budin ahalisinin şehrin anahtarlarını getirip teslim ettiği bilgisi yer almaktadır.

Mohaç seferine bizzat katılmış olan İbn-i Kemal, Osmanlı ordusunun 11 Eylül 1526'da Budin'e ulaştığını, Budin ahalisinin Mohaç'taki bozgun haberini aldıktan sonra evlerini boşaltıp kaçtıklarını, sadece ehl-i zimmet olmaya rağbet eden reayanın kaldığını, Veziriazam İbrahim Paşa'nın padişahıtan önce oraya vardığını, sur içinde mahsur olan ahalinin eman talep ederek kalenin anahtarlarını getirdiklerini ve böylece itaat arz ettiklerini belirtir. İbrahim Paşa “ol zelillere merhamet ve şefkat edip nişan-ı eman ihsan etmiş”, kalenin kilidini padişaha gönderip kalenin alındığını

⁵ Ayverdi, *a.g.e.*, s. 78-79.

⁶ Mustafa Lütfü Bilge, “Edirne’de Yahudi Nüfus ve Onlara Tanınan Muafiyetler”, *Prof. M. Tayyib Gökbilgin ve Edirne Sempozyumu 15 Nisan 2015, Bildiriler* (Edirne: Trakya Üniversitesi Yayınları, 2016), 31-43.

⁷ Sinan Çuluk, “1526’dan 1891’e Vergi Muafiyeti: Budin’in Anahtarı ve 365 Yıl Süren Ayrıcalık”, *Tarih Dergi*, 75 (Eylül 2020): 56-59.

bildirmiştir.⁸ İbn-i Kemal, padişahın Budin’e geldikten on gün sonra Tuna Nehri üzerinde yapılan köprü ile Peşte’ye geçtiğini, Peşte’de ticaret ehlinde ve sanat erbabından bir cemaatin sultana raiyyet olmağa rağbet edip itaat arz ettiklerini, bunların sultanın fermanı ile “Memâlik-i Mahrûse’ye” nakl olunduklarını belirtir.⁹ İbn-i Kemal açıkça Yahudi ismi kullanmamış, “ashab-ı ticaretten ve erbab-ı sanattan şol cemaat” şeklinde bir ifade kullanmıştır. İbn-i Kemal’e göre kalenin anahtarlarını getiren kişilere ilk defa İbrahim Paşa tarafından eman beratı verilmiştir.

Celalzâde Salih Çelebi, İbrahim Paşa’nın önden giderek Budin’in nevâhisine vasıl olduğunu, Budin’de Yahudi’den ve gayrıdan hayli kâfir olup bunların padişahın adaletini işitip merhamet umarak Budin’i terk etmedikleri ve içlerinden bir yarar kişiyle kalenin anahtarlarını yolda getirip İbrahim Paşa’ya teslim ettiklerini ve bu şekilde eman istediklerini belirtir.¹⁰ Salih Çelebi eserinin devamında Budin ahalisinden çokça esir alındığını, daha önce istiman eden Yahudi taifesi ve diğer ahalinin- ki bunlar zenginler ve padişaha itaat edip raiyyet olmağa rağbet etmiş kişilerdir- malları ve aileleriyle birlikte “dârü’s-selâm-ı İslâm’a” nakl olunduklarını belirtir,¹¹ fakat hangi şehre iskân olunduklarını bildirmez. Salih Çelebi’nin bahsettiği Yahudi taifesinden yarar kişinin Yasef bin Salamon olduğu düşünülebilir. Budin’deki Yahudi cemaatinin Osmanlı’ya itaat arz ederek mallarını ve canlarını yağmadan kurtarması ve Osmanlı ülkesine nakl olunmuş olması da önemli bir bilgidir. Salih Çelebi ve İbrahim Peçevi haricindeki diğer Osmanlı müellifleri Yahudi cemaatinden isim olarak bahsetmez, bu nedenle Celalzâde Salih Çelebi’nin bu hususta verdiği bilgiler orijinaldir.

Dönemin diğer kaynaklarından Ramazan-zâde Nişancı Mehmed Paşa, Osmanlı ordusu Budin önlerine geldiğinde kale içerisindeki cenkçi ve tüfekçilerin kaçtığını, geriye kalan tüccar ve maldarların kılıç ve kefenlerini boyunlarına asıp eman dileyerek kalenin anahtarlarını getirip teslim ettiklerini ve istiman taleplerinin kabul olduğunu belirtir; bu kişilerin daha sonra göç ettirildiğine dair bilgi vermez.¹² Burada zikredilen “tüccar ve maldârlar” ifadesi Yahudileri de kapsamaktadır. Feridun Ahmed Bey’in *Münşeâtü’s-Selâtin* isimli eserindeki ruznâmede ise şehrin anahtarlarının teslim olunduğuna dair bir kayıt yer almaz, sadece Budin’deki Yahudilerin gemilere konularak sürgün edildiği belirtilir.¹³

⁸ Kemal Paşa-zâde, *Tevârih-i Âl-i Osman X. Defter*, haz. Şefaettin Severcan, (Ankara: Türk Tarih Kurum Basımevi, 1996), 315.

⁹ Kemal-Paşa-zâde, *a.g.e.*, s. 327-328. İbn-i Kemal’in verdiği bu bilgiler Hasan Bey-zâde’nin eserinde de aynen aktarılmıştır. Bkz. Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa, *Hasan Bey-zâde Tarihi*, Cilt II, haz. Şevki Nezihi Aykut (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2004), 71, 77-78.

¹⁰ Seyid Ali Topal, “Celalzâde Salih Çelebi’nin Tarih-i Sultan Süleyman İsimli Eseri” (doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008), 338.

¹¹ Topal, *a.g.t.*, s. 343.

¹² Rukiye Özdemir, “Ramazân-zâde’nin Tarih-i Nişancı Paşa İsimli Eserinin Tahlil ve Metin Tenkidi” (doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, 2018), 678.

¹³ “Budin’in vâkı‘ olan Yahûdîsi sürgün olunup gemilere koyuldu ve Üngürüs ifrâz olunup kıralın sarâyın hıfz itmeye gönderdiler.” Feridun Bey, *Münşeâtü’s-Selâtin*, Cilt I (İstanbul: Dârü’t-Tıbbâti’l-Âmire, 1274), 564-565.

Sonraki yüzyılda yazılmış olmasına rağmen Macar kaynaklarını da kullanan Peçevi, eserinde bu konuyla ilgili ayrıntılı bilgiler vermiştir. Buna göre üç gün Mohaç sahrasında kalındıktan sonra sadrazam bir konak önden giderek ordu yola koyulur. Földvar konağına geldiğinde kafirlerden yetkili bir iki kişi Budin ve Peşte'nin anah-tarları ile gelip eman diler. Kendilerine eman verilir ve yanlarına adam katılarak Budin'e gönderilir. Eman verilen reaya ve Yahudiler arasında istekli olanlardan binlerce ev halkı çoluk çocukları ile birlikte gemilere bindirilip İslam ülkelerine göç ettirilir. Bunlardan birçoğu Yedikule çevresine yerleştirilir. Yahudilerin ise kimi Selanik'e kimi başka bölgelere gönderilir. Onuncu gün Peşte yakasına geçilir, Budin'de kral sarayı dışında pek çok bina ateşe verilir.¹⁴

Peçevi'nin bütün Yahudilerin değil sadece istekli olan Yahudilerin Osmanlı ülkesine nakledildiğini belirtmesi önemli bir ayrıntıdır. Gerçekten de Mohaç savaşından sonra Budin'deki Yahudi nüfusu varlığını devam ettirmiştir. Nitekim tahrir defterlerindeki verilere göre Budin'de Yahudilerin yaşadığı 1546'da 72 hane vardı.¹⁵ 13 Eylül 1582'de Budin Beylerbeyi Ali Paşa'nın İmparator Rudolf'a gönderdiği mektupta Budin'deki Yahudilerin 62 hane olduğu belirtilmiştir.¹⁶ 1573'te Budin'e gelmiş olan Stephan Gerlach burada çok sayıda Türk ve Yahudi'nin yaşadığını anlatmaktadır.¹⁷ Budin'de 1590'da 104 Yahudi aile yaşamaktaydı.¹⁸ Dönemin diğer müelliflerinden Matrakçı Nasuh¹⁹, Celalzâde Mustafa Çelebi²⁰, Gelibolulu Mustafa Âli²¹, Baharî²² ve

¹⁴ Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi*, Cilt I, haz. Bekir Sıtkı Baykal, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981), 76-77.

¹⁵ Mustafa Işık'ın verdiği rakamlara göre 1546'da Budin'de 448 Yahudi nüfusu bulunmaktaydı. Bunlardan 59 tanesi Yahudi Mahallesi'nde (Zsibdo Ucca) yaşamakta, 389 kişi ise Cemaat-i Yahudiyan ismiyle kaydedilmiştir. Bu tarihte şehrin toplam nüfusu ise 2394 kişidir. Şehirdeki tahmini Yahudi nüfusu 1562'de 402; 1580'de 350; 1590'da 600 kişidir. Bkz. Mustafa Işık, *XVI. Yüzyılda Osmanlı Hakimiyetinde Budin*, (doktora tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013), 166-167;

¹⁶ Yasemin Altaylı, "Osmanlı Döneminde Budin" (doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2008), 233-234.

¹⁷ Stephan Gerlach, *Türkiye Günlüğü 1573-1576*, Cilt I, çev. Türkiş Noyan (İstanbul: Kitap Yayınevi, İstanbul), 60.

¹⁸ Géza Dávid, "Budin", *TDV Vakfı İslam Ansiklopedisi*, VI (İstanbul 1992): 345; Işık, *a.g.t.*, s. 167.

¹⁹ Davut Erkan, "Matrakçı Nasuh'un Süleymân-nâmesi (1520-1537)" (yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2005), 119; Matrakçı Nasuh, *Târih-i Âl-i Osmân (Osmanlı Tarihi 699-968/1299-1561)*, haz. Göker İnan (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019), 353.

²⁰ Funda Demirtaş, "Celâl-zâde Mustafa Çelebi, Tabakâtü'l-Memâlik ve Derecâtü'l-Mesâlik" (doktora tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009), 205; Celalzade Mustafa Celebi, *Kanunî'nin Tarihçisinden Muhteşem Çağ, Tabakatü'l-Memâlik ve Derecâtü'l-Mesalik*, haz. Ayhan Yılmaz, (İstanbul: Kariyer Yayınları, 2011), 121.

²¹ Gelibolulu Mustafa Âli, *Künhü'l-Ahbâr*, haz. Ali Çavuşoğlu (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2019), 562.

²² Ahmet Çolak, "Bahârî, Fetihnâme-i Üngürüs Adlı Eseri ve Bu Eserden Hareketle Macaristan Fethinin Edebi-Tarihi Üslupla Anlatılışı", *Turkish Studies*, 10(4) 2015: 405-406.; Fatma Kaytaş, "Mohaç Savaşı'na Dair Fetih-nâmeler ve Baharî Kadı Ali Efendi'nin Kıyâmet-Nâme Adlı Fetihnâmesi", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 29 (2013): 182-183.

Mehmed bin Mehmed²³ şehir ahalisinin kalenin anahtarlarını getirerek eman talep ettiklerini belirtir. Yahudi ailelerinden ve bunların Osmanlı ülkesine gönderilmesinden bahsetmezler. Lütü Paşa²⁴, Fethullah Arifi Çelebi²⁵, Tercüman Mahmud²⁶, Muhyiddin Cemâlî²⁷, Fütühî Hüseyin²⁸, Çağdaş Macar tarihçisi Szeremi György²⁹ gibi müelliflerin eserlerinde ve Mohaç savaşından sonra yazılan fetihnamede³⁰ kalenin anahtarlarının teslimi ve Yahudilerin nakli konusunda herhangi bir bilgi yoktur.

Dönemin diğer müelliflerinden Matrakçı Nasuh³¹, Celalzâde Mustafa Çelebi³², Gelibolulu Mustafa Âli³³, Baharî³⁴ ve Mehmed bin Mehmed³⁵ şehir ahalisinin kalenin anahtarlarını getirerek eman talep ettiklerini belirtir. Yahudi ailelerinden ve bunların Osmanlı ülkesine gönderilmesinden bahsetmezler. Lütü Paşa³⁶, Fethullah Arifi

²³ Abdurrahman Sağır, “Mehmed b. Mehmed er-Rûmî (Edirneli)’nin Nuhbetü’t-Tevârih ve’l-Ahbâr’ı ve Târih-i Âl-i Osman’ı (Metinleri, Tahlilleri)” (doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000), 160.

²⁴ Kayhan Atik, *Lütü Paşa ve Tevârih-i Âl-i Osman*, (Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001), 264.

²⁵ Ahmet Faruk Çelik, “Fethullah Arifi Çelebi’nin “Şehnâme-i Al-i Osman”ından Süleymanname” (doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009), 80.

²⁶ Tercüman Mahmud, *Târih-i Ungurus*, haz. György Hazai, (Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) Yayınları, 2017), 236.

²⁷ Hasan Hüseyin Adalıoğlu, “Muhyiddin Cemâlî’nin Tevârih-i Âl-i Osman’ı” (yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1990), 126.

²⁸ Meltem Aydemir, “Enîsü’l-Guzzât Metin-Dizin” (yüksek lisans tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006), 70-73.

²⁹ Alıntı M. Tayyip Gökbilgin, *Türk İdaresinde Budin*, *Atatürk Konferansları V, 1971-1972* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1975), 165.

³⁰ Şefaattin Severcan, “Kanuni Sultan Süleyman’ın İlk Yıllarında Osmanlı Fetih Politikası ve Mohaç Fetihnâmesi”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6 (1995): 115-131.

³¹ Davut Erkan, “Matrakçı Nasuh’un Süleymân-nâmesi (1520-1537)” (yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2005), 119; Matrakçı Nasuh, *Târih-i Âl-i Osmân (Osmanlı Tarihi 699-968/1299-1561)*, haz. Göker İnan (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019), 353.

³² Funda Demirtaş, “Celâl-zâde Mustafa Çelebi, Tabakâtü’l-Memâlik ve Derecâtü’l-Mesâlik” (doktora tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009), 205; Celalzade Mustafa Celebi, *Kanunî’nin Tarihçisinden Muhteşem Çağ, Tabakatü’l-Memâlik ve Derecâtü’l-Mesâlik*, haz. Ayhan Yılmaz, (İstanbul: Kariyer Yayınları, 2011), 121.

³³ Gelibolulu Mustafa Âli, *Künhü’l-Ahbâr*, haz. Ali Çavuşoğlu (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2019), 562.

³⁴ Ahmet Çolak, “Bahârî, Fetihnâme-i Üngürüs Adlı Eseri ve Bu Eserden Hareketle Macaristan Fethinin Edebi-Tarihi Üslupla Anlatılışı”, *Turkish Studies*, 10(4) 2015: 405-406.; Fatma Kaytaş, “Mohaç Savaşı’na Dair Fetih-nâmeler ve Baharî Kadı Ali Efendi’nin Kıyâmet-Nâme Adlı Fetihnâmesi”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 29 (2013): 182-183.

³⁵ Abdurrahman Sağır, “Mehmed b. Mehmed er-Rûmî (Edirneli)’nin Nuhbetü’t-Tevârih ve’l-Ahbâr’ı ve Târih-i Âl-i Osman’ı (Metinleri, Tahlilleri)” (doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000), 160.

³⁶ Kayhan Atik, *Lütü Paşa ve Tevârih-i Âl-i Osman*, (Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001), 264.

Çelebi³⁷, Tercüman Mahmud³⁸, Muhyiddin Cemâlî³⁹, Fütûhî Hüseyin⁴⁰, Çağdaş Macar tarihçisi Szeremi György⁴¹ gibi müelliflerin eserlerinde ve Mohaç savaşından sonra yazılan fetihnamede⁴² kalenin anahtarlarının teslimi ve Yahudilerin nakli konusunda herhangi bir bilgi yoktur.

Yasef veled-i Salamon'un soyundan gelen kişilere verilen muafiyet beratları ile ilgili ulaşabildiğimiz en erken belge, Evasıt-ı Cemaziyelevvel 1081 (Eylül-Ekim 1670) tarihinde Alaman lakaplı İsrail veled-i Yasef'e verilen muafnâme suretidir.⁴³ Bundan sonra 31 Mayıs 1675'te adı geçen İsrail'in rencide edilmemesi için bir buyruldu yazılmış, bu buyruldu metnine derkenar olarak 1670 tarihli muafnâme derç edilmiştir.⁴⁴ 1670 tarihli muafnâme daha sonraki beratlarla esas teşkil etmiş; 1800'lerin sonuna kadar verilen bütün beratlarla aynı metin tekrar edilmiştir. Muafnâme metinlerinde şu hususlar yazılıdır:

1526'da Budin Kalesi'nin anahtarlarını getirip padişaha teslim eden Yasef veled-i Salamon'un oğulları ve kızlarının soyundan gelecek nesilleri "kendisi ve evlâdı oğul oğula ve kız kızı zükûr ve inâsı karnen ba'de karnin ve neslen ba'de neslin" cizye vergilerini ödeyecekler, bunun haricindeki avarız-ı divaniye ve tekalif-i örfiye isimli vergilerden muaf olacaklardır. Aile üyeleri ayrıca bazı angarya ve yükümlülüklerden de muaf tutulmuştur. Buna göre Yasef ve İsrail'in erkek ve kız soyundan gelecek olan kişiler ulaktan, sahradan, evine elçi ve acemi oğlanı ve sair konak kondurulmaktan, sürgün olunmaktan, celep akçesinden, sarrafiye bedelinden, salgundan, saray ve mahalle beklemekten, cerahor ve cerahor akçesinden, ordu akçesinden, hisar inşasından, subaşı ve naip kolluğundan, kasaplıktan ve kaza akçesinden, yamak akçesinden, çayır biçmekten, bedel-i işтира, çayır hendekleri, ipek elbise ve tuman çakşırı giyme ve katora binme gibi vergi, angarya ve kısıtlamalardan muaf tutulmuşlardır. Ayrıca bu soydan gelen kişiler Müslüman olmayan on tane cariyeye ve beş tane forsa esiri alıp satabilecekler ve bu kişilerin davaları Dîvân-ı Hümâyûn'dan başka bir yerde görülmeyecektir. Bunlar öldüğünde kanuna aykırı olarak kısmet vergisi talep olunmayacaktır. Burada verilen bilgilerden Tanzimat öncesi dönemde Osmanlı hâkimiyetinde

³⁷ Ahmet Faruk Çelik, "Fethullah Arifi Çelebi'nin "Şehnâme-i Âl-i Osman"ından Süleymanname" (doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009), 80.

³⁸ Tercüman Mahmud, *Târîh-i Ungurus*, haz. György Hazai, (Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) Yayınları, 2017), 236.

³⁹ Hasan Hüseyin Adaloğlu, "Muhyiddin Cemâlî'nin Tevarih-i Âl-i Osman'ı" (yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1990), 126.

⁴⁰ Meltem Aydemir, "Enîsü'l-Guzât Metin-Dizin" (yüksek lisans tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006), 70-73.

⁴¹ Alıntı M. Tayyip Gökbilgin, *Türk İdaresinde Budin*, *Atatürk Konferansları V, 1971-1972* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1975), 165.

⁴² Şefaattin Severcan, "Kanuni Sultan Süleyman'ın İlk Yıllarında Osmanlı Fetih Politikası ve Mohaç Fetihnâmesi", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6 (1995): 115-131.

⁴³ T. C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Divan-ı Hümayun Kalemî (A.D/VN), 62/48, 20 Cemaziyelevvel 1081 / 5 Ekim 1670.

⁴⁴ BOA, A.D/VN, 73/76, 6 Rebiulevvel 1086 / 31 Mayıs 1675.

yaşayan diğer gayr-ı müslimlerden yukarıda adı geçen vergi ve yükümlülüklerin talep edilmekte olduğu da anlaşılmaktadır.

2. Yasef bin Salamon'un Nesli

Elimizde bulunan muafnâme suretlerinde Budin kalesinin anahtarlarını teslim eden kişi olarak Yasef veled-i Salamon zikredilmektedir. Kanuni döneminde yaşayan Yasef bin Salamon'un Batı Almanya ve Kuzey Fransa'daki Yahudiler'in soyundan gelen bir Eskenazi Yahudisi olduğu ve kendisine verilen muafnâme-i hümayunun "Ferman de los Almanos/Alaman Fermanı" olarak zikredildiği bilinmektedir.⁴⁵ Nitekim aile Osmanlı belgelerinde de "Alaman" lakabıyla anılmaktadır.⁴⁶ Yasef bin Salamon'dan sonra belgelerde ismi sıklıkla geçen diğer iki kişi ise İsrail veled-i Yasef ve Salti veled-i Yasef'tir. Aşağıda açıklayacağımız üzere bu iki kişinin Yasef veled-i Salamon'un oğulları olduğunu tahmin etmekteyiz. 1595 tarihli bir kayıta Veziriazam Ferhat Paşa ile yakın ilişkisi bulunan Alaman-oğlu Salamon isimli bir Yahudi'den söz edilmektedir⁴⁷. Bu Salamon'un da Salti ya da İsrail'den birinin oğlu olma ihtimali vardır. Fakat bununla ilgili elimizde kesin bir bilgi bulunmamaktadır.

Muafiyetname verilen aileyle ilgili ulaşabildiğimiz en erken tarihli belge 30 Eylül 1670 tarihinde "Alaman" lakaplı İsrail veled-i Yasef'e verilen muafnâme-i hümayun suretidir.⁴⁸ Bu surette Budin'in anahtarlarını teslim eden kişi olan Yasef veled-i Salamon, İsrail veled-i Yasef'in dedesi olarak zikredilmiştir. Bu muafnâme kaydı Yasef isimli bir kişinin arzuhalı üzerine derkenar olarak yazılmıştır. Arzuhalı veren kişi de Yasef veled-i Salamon'un soyundan gelmekte olup muafnâmeye aykırı olarak tekâlif talebiyle rencide olunduğunu, bunun engellenmesi için İstanbul kaymakamı ve İstanbul kadısına hüküm yazılmasını talep etmiş ve 4-11 Eylül 1672'de adı geçen kişilere hüküm yazılmıştır. Aynı konuyla ilgili 16-24 Haziran 1693 tarihli Mühimme kaydına göre, Yasef isimli kişiden, elinde olan muafnâme-i hümayuna aykırı avarız ve kürekçi akçesi talep olunmuş, Yasef'in verdiği arzuhal uyarınca bunun men'i için İstanbul kadısına ve kaymakamına hüküm yazılmıştır.⁴⁹ Bu iki belgede ismi geçen Yasef, Alaman lakaplı İsrail veled-i Yasef'in oğlu ya da torunlarından olabilir fakat bununla ilgili açık bir bilgi yoktur. Belgelerden sadece Yasef'in İstanbul'da ikamet ettiğini anlamaktayız.

İsmine ilk defa 1670 yılında rastladığımız İsrail veled-i Yasef'in, kardeşi Salti'den önce öldüğü bilinmektedir. I. Abdülhamid döneminden 11 Eylül 1776'dan itibaren beratlar Salti veled-i Yasef adına verilmiştir. Bu durum Sultan Abdülaziz dönemine kadar bu şekilde devam etmiştir. Sultan Abdülaziz'in saltanatında 5 Ekim 1863 tarihinde yenilenen muafnâme-i hümayûnda Salti'nin 150 sene evvel öldüğü,

⁴⁵ Yusuf Besalel, *Osmanlı ve Türk Yahudileri* (İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş. Yayınları, 1999), 270.

⁴⁶ BOA, *A.DVN*, 62/48, 20 Cemaziyelevvel 1081 / 5 Ekim 1670.

⁴⁷ Na'imâ Mustafa Efendi, *Târih-i Na'imâ*, haz. Mehmet İpşirli, C. I, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014), 93.

⁴⁸ BOA, *A.DVN*, 62/48, 20 Cemaziyelevvel 1081 / 5 Ekim 1670.

⁴⁹ BOA, *A.DVNS.MHM.d.*, 104/1231, 29 Zilhicce 1104 / 31 Ağustos 1693.

onun neslinden Edirne’de kırk beş hane bulunduğu belirtilmiştir.⁵⁰ Eğer Salti 1718’de ölmüş ise 1776 yılından sonraki beratlarında Salti’nin isminin yazılması çelişkili bir durumdur. Bununla birlikte bütün bu bilgilerden ailenin üst soyunun İsrail veled-i Yasef ve Salti veled-i Yasef’ten geldiği, 19. yüzyılın ikinci yarısında İsrail ve Salti’nin soyundan gelen ve muafiyet kapsamına giren İstanbul’da altmış beş, Edirne’de kırk beş aile olduğu anlaşılmaktadır.

Edirne Hahambaşı Yakar veled-i Yafed tarafından 29 Nisan 1793’te verilen arzuhalde kendisinin “Salti veled-i Yasef veled-i Salamon’un” neslinden geldiğini belirtmektedir.⁵¹ Fakat aynı belgenin derkenarına yazılan muafnâme kaydında “Salti veled-i Yasef Yahudi’nin dedesi Yasef veled-i Salamon’un” Budin kalesi anahtarlarını getirdiği yazılmıştır. Yani arzuhalde Salti, Yasef veled-i Salamon’un oğlu olarak yazılmışken muafnâme kaydında torunu olarak yazılmıştır. Eğer Salti ve Yasef, kalenin anahtarlarını getiren Salamon’un oğulları ise 16. Yüzyılda yaşamış olmalılar. Bu durumda İsrail ve Salti’nin 18. Yüzyılın başlarına kadar yaşamış olmaları çok düşük bir ihtimaldir. Elimizdeki belgelere göre 1675’ten 1863 tarihine kadar, her padişah değişikliğinde verilmiş olan bütün muafnâmelerde sadece Yasef veled-i Salamon ile İsrail veled-i Yasef ve Salti veled-i Yasef’in isimleri yazılmış, aileden başka hiç kimsenin ismi yazılmamıştır. Mesela 1793’te yaşamış olan Edirne Hahambaşı Yakar veled-i Yafed’in arzuhalindeki muafnâme de Yasef veled-i Salamon ve Salti veled-i Yasef’in isimleri yazılmış, Yakar veled-i Yafed’in ismi yazılmamıştır. Muhtemelen muafnâme talebinde bulunan kişiler bu soydan geldiklerine dair bir belge ibraz ettikten sonra kendilerine muafiyet beratı verilmekte ve beratta kendi isimleri değil, sadece İsrail veled-i Yasef ve Salti veled-i Yasef’in isimleri yazılmaktaydı.⁵² Bizim tahminimize göre 1526’da kalenin anahtarlarını teslim eden kişi Yasef veled-i Salamon’dur. İsrail ve Salti kardeşler Yasef veled-i Salamon’un oğullarıdır ve muhtemelen 16. Yüzyılda ölmüşlerdir. Ailenin üst soyu bu iki kardeşe dayandığı için beratlarında da bu ikisinin ismi geçmektedir.

3. Yasef Veled-i Salomon Ailesinin Osmanlı Ülkesinde İkamet Ettiği Yerler

Ailenin Budin’den geldiği ve daha sonra İstanbul ve Edirne’ye yerleştikleri hususunda şüphe yoktur. Bununla birlikte ailenin 1526’da mı yoksa daha sonraki bir tarihte mi Osmanlı ülkesine geldiğine dair elimizde bilgi yoktur. Gerek yukarıda kroniklerde verilen bilgilerden gerekse arşiv kayıtlarından anlaşıldığı üzere Budin’in fetihinden sonra bazı Yahudiler Osmanlı ülkesine göç ettirilmiştir. Bu Yahudi gurubunun ve özellikle de Yasef bin Salamon’un soyundan gelenlerin hangi şehirlere yerleştirildiğine dair o dönem kaynaklarında yeterli bilgi yoktur. Yalnızca Peçeve, Na’imâ ve Evliya Çelebi’de bazı bilgiler bulunmaktadır. Peçevi, Budin’den getirilen gayr-ı müslimlerin Yedikule, Selanik ve diğer yerlere yerleştirildiğini belirtmektedir.⁵³ Evliya

⁵⁰ BOA, *İ.MVL*, 493/22326, 20 Rebiulahir 1280 / 4 Ekim 1863.

⁵¹ BOA, Cevdet Maliye (*C.ML*), 69/3161, 15 Cemaziyelevvel 1215 / 4 Ekim 1800.

⁵² Aileye gerçekten verilmiş bir berat için bkz. BOA, Müzehheb Ferman ve Beratlar (MFB), 680, 29 Receb 1223 / 20 Eylül 1808.

⁵³ *Peçeви Tarihi*, Cilt I, s. 76-77.

Çelebi eman dileyen küffardan ve Yahudilerden ve zanaat erbabından (sahib-i marifet) üç bin kadar kişinin İstanbul'a gönderilip bunlara Yedikule, Galata ve Hasköy'de evler verildiğini belirtir.⁵⁴ Gerek Evliya Çelebi'nin verdiği bu bilgi gerekse, ileride görüleceği üzere arşiv belgelerinden elde edilen veriler, ailenin ilk defa Hasköy'e yerleştirildiği kanısını kuvvetlendirmektedir.

Uzunçarşılı, Hristiyan ve Musevilerin pek çoğunun İstanbul'da Yedikule taraflarına iskan edildiğini, Museviler'in bir kısmının Selanik'e, bir kısmının da diğer şehirlere yerleştiğini belirtir.⁵⁵ Feridun Emecen de aynı şekilde Yahudiler'in Selanik'e, Hristiyanların büyük çoğunluğunun İstanbul'da Yedikule civarına iskân edildiğini söyler.⁵⁶ Jorga, Yahudilerin İstanbul'a nakledildiğini;⁵⁷ Hammer ise Osmanlı ordusunun dönerken savaştan ganimetlerle birlikte her yaştan erkek, kadın ve Budin'den çıkarılan Yahudilerle birlikte yüz bine yakın esirin Tuna'nın sol tarafına sevk edildiğini belirtir.⁵⁸ Avram Galanti 1526'da Budin ve Peşte'nin fethinden sonra bu bölgenin ve Estergon Yahudilerinin Selanik ve İstanbul'a nakledildiklerini, yine 1527'de Budin Yahudilerini sefaletten kurtarmak ve bu işi kolaylaştırmak için kendilerine kadirgalar tahsis edildiğini belirtir.⁵⁹ Mühimme kayıtlarından anlaşıldığı üzere Budin Yahudilerinin bir kısmı Soyfa⁶⁰ ve Kavala'ya da yerleştirilmiştir. Kavala'ya yerleştirilenlerden bazıları daha sonra Budin'e geri dönmüştür.⁶¹ Ayrıca Selanik ve Manastır'da yaşayan Yahudilerden de Budin'e dönenler olmuştur.⁶²

Belgelerden takip edebildiğimiz kadarıyla Yasef bin Salamon'un soyundan gelen kişiler büyük ölçüde İstanbul ve Edirne'ye yerleşmişler, daha sonra aile üyelerinden Gelibolu, Tekfurdağı ve Filibe şehirlerine dağılanlar olmuştur. Bununla birlikte ailenin ilk olarak İstanbul'a yerleştiğini tahmin etmekteyiz. 1595 tarihinde sadareten azledilen ve hakkında idam fermanı çıkmış olan Ferhad Paşa İstanbul yakınlarında Metris'teki çiftliğinde saklanmış⁶³ ve hayatını kurtarabilmek için Alaman-oğlu Salamon Yahudi aracılığı ile İstanbul Kaymakamı Damad İbrahim Paşa'ya bir hançer hediye etmiştir.⁶⁴ Buna göre Alaman-oğlu Salamon İstanbul'da ikamet etmektedir ve

⁵⁴ Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 6. Kitap, haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001), 129

⁵⁵ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 327.

⁵⁶ Feridun M. Emecen, *Kanuni Sultan Süleyman ve Zamanı* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2022), 144;

⁵⁷ Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Cilt II, çev. Nilüfer Epçeli, (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2005), 339.

⁵⁸ Joseph Von Hammer Purgstall, *Büyük Osmanlı Tarihi*, 25. Kitap, Cilt III, haz. Mümin Çevik-Erol Kılıç, (İstanbul: Üçdal Neşriyat, Yılı Yazılmamış), 52

⁵⁹ Galanti, *a.g.e.*, s. 17.

⁶⁰ BOA, *A.D/VNS.MHM.d.* 115/1863, 29 Zilhicce 1120 / 11 Mart 1709.

⁶¹ *Topkapı Sarayı Arşivi H. 951-952 Tarihli ve E-12321 Numaralı Mühimme Defteri*, haz. Halil Sahillioğlu, (İstanbul: İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi IRCICA, 2002), 136.

⁶² 1547'de Osmanlılar 75 aileden 33'ünü vergi münasebetiyle kaydetmişlerdi. Bunların bir kısmı İstanbul, Kavala, Selanik ve Manastır'dan Budin'e gelmişti. Buralardan gelen 25 aile önceleri misafir olarak Budin'e yerleşmişti. Altaylı, *a.g.t.*, s. 235.

⁶³ Mehmet İpşirli, "Ferhad Paşa", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 12 (1995): 383.

⁶⁴ Tarih-i Na'imâ, I. Cilt, s. 93; Peçevi Tarihi, II. Cilt, s. 158.

üst düzey iki paşa ile ilişki kurabilecek kadar iyi bir konumdadır. Bu durum, aile fertlerinin başkentte sahip olduğu yüksek statüye işaret etmektedir.

İstanbul'da ikamet edenler Hasköy ve bilâd-ı selâsede (Eyüb, Galata, Üsküdar) ikamet etmişlerdir. İstanbul Şeriye Sicilleri'ndeki kayıtlara göre Alaman Yahudileri İstanbul'da Hasköy,⁶⁵ Hasköy Piri Paşa mahallesi,⁶⁶ Beşiktaş'ta Paşa Mahallesi,⁶⁷ Ortaköy,⁶⁸ Üsküdar Kuzguncuk,⁶⁹ Hobyar Mahallesi⁷⁰ ve Mahmud Paşa⁷¹ civarında ikamet etmişlerdir.

Aile ile ilgili başka belgelerde yer alan verilere göre 19. yüzyılın ikinci yarısında Hasköy ve bilâd-ı selâsede bu aileden 65 hane bulunmakta; bunlardan sadece 6 hanesi Hasköy'de⁷² ikamet etmekteydi. 27 Kasım 1845 tarihli bir belgede İsrail veled-i Yasef ile kardeşi Saltı veled-i Yasef'in soyundan gelen Alaman Yahudilerinin toplam altmış beş haneden oluştuğu, bunlardan altı hanenin⁷³ Küçükçekmece kazasına bağlı Hasköy'de, geri kalanlarının bilâd-ı selâsede ikamet ettikleri belirtilmektedir.⁷⁴ 4 Ekim 1847 tarihli Alaman Yahudileri imzalı başka bir arzuhalde vergiden muaf olan

⁶⁵ “Budin cemâ’atinden olup Hasköy sâkinlerinden İsak v. Abraham nâm Yahudi”, *Bab Mahkemesi 46 Numaralı Sicil (H. 1096 - 1097 / M. 1685 - 1686)*, cilt: 19, sayfa: 168, Hüküm no: 139, 461. <http://www.kadisiçilleri.org/madde.php?klme=Budin+Yahudi&trch=hkm&-find=+ARA+>, son erişim tarihi: 09.02.2023.

⁶⁶ *Hasköy Mahkemesi 10 Numaralı Sicil (H. 1085 - 1090 / M. 1674 - 1679)*, cilt: 30, sayfa: 148, Hüküm no: 177; *Hasköy Mahkemesi 5 Numaralı Sicil (H. 1020-1053/M.1612-1643)*, cilt: 23, sayfa: 295, Hüküm no: 399. <http://www.kadisiçilleri.org/madde.php?klme=Alaman&trch=hkm&-find=+ARA+>, son erişim tarihi: 09.02.2023.

⁶⁷ *Bab Mahkemesi 3 Numaralı Sicil (H. 1077 / M. 1666 - 1667)*, cilt: 17, sayfa: 550, Hüküm no: 674; 689. <http://www.kadisiçilleri.org/madde.php?klme=Alaman&trch=hkm&-find=+ARA+>, son erişim tarihi: 09.02.2023.

⁶⁸ “Alaman cemâ’atinden Mosi v. Saltı nâm Yahudi”, *Bab Mahkemesi 46 Numaralı Sicil (H. 1096 - 1097 / M. 1685 - 1686)*, cilt: 19, sayfa: 491, Hüküm no: 586. <http://www.kadisiçilleri.org/madde.php?klme=Alaman&trch=hkm&-find=+ARA+>, son erişim tarihi: 09.02.2023.

⁶⁹ *Bab Mahkemesi 11 Numaralı Sicil (H. 1081 / M. 1670-1671)*, cilt: 53, sayfa: 487, Hüküm no: 598. <http://www.kadisiçilleri.org/madde.php?klme=Alaman&trch=hkm&-find=+ARA+>, son erişim tarihi: 09.02.2023.

⁷⁰ “Alaman oğlu Yasef nâm Yahudi”, *İstanbul Mahkemesi 3 Numaralı Sicil (H.1027/ M. 1618)*, cilt: 13, sayfa: 432, Hüküm no: 659. <http://www.kadisiçilleri.org/madde.php?klme=Alaman&trch=hkm&-find=+ARA+>, son erişim tarihi: 09.02.2023.

⁷¹ *Üsküdar Mahkemesi 84 Numaralı Sicil (H.999-1000/ M.1590-1591)*, Cilt 10, S 559, H 1091.

⁷² Hasköy'e ait Nüfus defterlerinde, Karaî Yahudileri hariç, Alaman Yahudileri ya da Budin Yahudileri şeklinde bir ayırım yapılmamış, sadece bölgede yaşayan Yahudi erkek nüfusun isimleri, fiziksel özellikleri ve meslekleri yazılmıştır. Buna göre 1260 tarihinde Hasköy'de toplam 4270 1273'te ise 4307 Yahudi erkek nüfus kaydedilmiştir. BOA, Nüfus Defterleri (NFS.d.), 343, 29 Zilhicce 1260 / 9 Ocak 1845; BOA, NFS.d., 341, 29 Zilhicce 1260 / 9 Ocak 1845; BOA, NFS.d., 547, 29 Zilhicce 1273 / 20 Ağustos 1857.

⁷³ 1893 tarihine gelindiğinde Hasköy'de bu sülaleden aynı şekilde 6 hane bulunmaktaydı. BOA, Yıldız Perakende Meşihat Dairesi Maruzatı (Y.PRK. MŞ.), 4/73, 29 Zilhicce 1310 / 14 Temmuz 1893.

⁷⁴ BOA, A.DVN, 13/79, 12 M 1262 / 10 Ocak 1846. Bu altmış beş hanelik aileye geçmiş padişahlar döneminde muafiyet verildiği ve aynı şekilde o tarihte tahtta olan Sultan Abdülmecid'in cülusunda bu muafiyet yenilenmiş olduğundan Meclis-i Vala'da alınan karar gereğince bu muafiyetlerinin devam ettirilmesi uygun görülmüştür. BOA, Meclis-i Vala (MVL), 47/45, 21 Rebiulahir 1263 / 8 Nisan 1847.

Alaman Yahudilerinin altmış beş hane olduğu belirtilmiştir.⁷⁵ Başka bir belgede ise Alaman İsrail ve Salti neslinden bilâd-ı selâse ve Hasköy’de altmış beş, Edirne’de kırk beş hanenin muafiyetlerinin geçerli olduğu belirtilmiştir.⁷⁶ Aradan yıllar geçmesine rağmen hane sayısının sabit kalması aşağıda da görüleceği üzere bu dönemde devletin muafiyet konusunda bir sınırlamaya gitmesinden dolayıdır.

Edirne’de yaşayan aile üyelerinin hahambaşılık ve sarraflık mesleklerini icra ederek toplumun üst sınıfında yer aldıkları anlaşılmaktadır. 1793 yılında Edirne vergi tahsildarı tarafından muafnâmeye aykırı olarak Salti veled-i Yasef’in soyundan gelenlerden vergi talep edilmesi üzerine aile üyeleri tarafından yazılan arzuhalde isimlerini tespit edebildiğimiz kişiler Edirne Hahambaşısı Yakar veled-i Yafed, oğlu Yako, kardeşleri Yasef⁷⁷ ve Abram’dır. Arzuhalde vergi tahsildarı ile Edirne kadısı huzurunda muhakeme olundukları, mahkemeye muafnâmeyi ve Salti veled-i Yasef veled-i Salamon’un soyundan geldiklerine dair hücceti ibraz ettiklerini belirtmektedirler. Bunun üzerine 4 Ekim 1800’de bu kişilere müdahale edilmemesi hususunda buyuruldu yazılmıştır.⁷⁸

Kanuni dönemine ait 370 Numaralı tahrir defterinde Edirne’de Katalan, Portuğal, Alaman, İspanya, Pulya, Geruz, Toledo ve Aragon olmak üzere sekiz Yahudi Cemaati kaydedilmiştir. Alaman cemaati yedi hane gösterilmiştir. Bu defterde kişilerin isimleri yazılmamıştır, ayrıca Budin Yahudileri de yer almamaktadır.⁷⁹ 1570’de ise Alaman Yahudileri 18 hane ve 2 mücerred olarak gösterilmiş ayrıca “*Sürgünân-ı Yahudiyân-ı Budin*” başlığı altında 11 hane ve 3 bekar erkek (mücerred) kaydedilmiştir.⁸⁰ 1570 tarihli Edirne Tahrir Defterindeki Alaman ve Sürgünan-ı Budin cemaatleri başlığı altındaki isimleri incelediğimizde Yasef veled-i Salamon, İsrail veled-i Yasef veya Salti veled-i Yasef isimleri yer almamaktadır.⁸¹ Bu durumda aile önce İstanbul’a yerleşmiş, daha sonra ailenin bir kolu Edirne’ye gelmiş olmalıdır. Esasen aile ile ilgili ulaşabildiğimiz erken tarihli belgelerde ailenin İstanbul’da yaşadığını görmekteyiz.

⁷⁵ BOA, *MVL*, 49/20, 23 Şevval 1263 / 4 Ekim 1847.

⁷⁶ BOA, Şura-yı Devlet (ŞD), 249/36, 23 Muharrem 1289 / 2 Nisan 1872. Bu altmış beş hanelik aileye geçmiş padişahlar döneminde muafiyet verildiği ve aynı şekilde o tarihte tahtta olan Sultan Abdülmecid’in cülusunda bu muafiyet yenilenmiş olduğundan Meclis-i Vala’da alınan karar gereğince bu muafiyetlerinin devam ettirilmesi uygun görülmüştür. BOA, *MVL*, 47/45.

⁷⁷ Edirne Hahambaşısının kardeşi olan Yasef aynı zamanda Kandiye Valiliği ve Ağriboz Muhafızlığı görevinde bulunan Mehmed Paşa’nın bazergan ve sarraflığı hizmetinde bulunmaktaydı. Bkz. BOA, Cevdet Adliye (C.ADL), 12/807, 28 Muharrem 1215 / 21 Haziran 1800.

⁷⁸ BOA, *C.ML*, 69/3161, 15 Cemaziyelevvel 1215 / 4 Ekim 1800.

⁷⁹ BOA, Tapu Tahrir Defterleri (TT.d.), 370, s. 4, 29 Zilhicce 973 / 17 Temmuz 1566; Tayyip Gökbilgin, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1952, s. 66.

⁸⁰ BOA, *TT.d.*, 494, s. 89, 29 Z 978 / 24 Mayıs 1571. Ayrıca bkz. Arzu Diktaş, “XVI. Yüzyılın Son Çeyreğinde Edirne’de Sosyal Hayat” (yüksek lisans tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008), 34, 42.; Ahmet Yiğit, “XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Edirne Kazası” (doktora tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998), 43.

⁸¹ BOA, *TT.d.*, 494, s. 88/89, 29 Zilhicce 978 / 24 Mayıs 1571.

1690 tarihinde Edirne’de bulunan ve cizye ödeyen Yahudi cemaatler içerisinde “*Cemaat-i Budin*” ismiyle toplam otuz altı hane; 1703’te ise yirmi beş hane kaydedilmiştir.⁸² 4244 ve 4258 numaralı Edirne nüfus defterlerinde de Yahudi toplulukları yaşadıkları mahallelere göre değil, tahrir defterleri ile aynı şekilde geldikleri yerlere göre Portakal, Pulya, Aragon, İtalya, Katalonya, Alaman, Budun, İstanbul, Sisilya (Sicilya) vb. cemaatler halinde gösterilmiştir. Buna göre Ağustos 1842’de Edirne merkezinde Alaman Cemaati kırk dokuz hane yüz on yedi erkek nüfus; Budun (Budin) Cemaati yetmiş iki hane yüz altmış sekiz erkek nüfus olarak kaydedilmiştir.⁸³ Bir başka defterde ise Alaman Cemaati kırk üç hane, yüz yirmi yedi erkek nüfustan;⁸⁴ Budun Cemaati ise yetmiş dört hane, yüz yetmiş iki erkek nüfustan oluşmaktadır.⁸⁵

Kanuni döneminde tanzim edildiği tahmin olunan 370 numaralı defterde Alaman Yahudilerini kaydedilip Budin’den sürgün getirilen Yahudilerinin daha sonraki defterlerde yer alması bahsedilen Alaman Yahudilerinin daha erken tarihte Edirne’ye yerleşmiş olduğunu göstermektedir. Buna göre Edirne’de yaşayan Alaman Yahudilerinin 1376’da Fransa Kralı I. Luis tarafından sürgün edilen Yahudi grubu olduğunu tahmin edebiliriz. Budin Yahudileri ise 1526’da Mohaç savaşından sonra nakledilen Yahudi grubu olmalıdır. Fakat bu konuda net bir bilgi yoktur. Yasef veled-i Salamon’un ailesi ile ilgili belgelerde Alaman Yahudileri ifadesinin kullanılmış olması karışıklığa yol açmaktadır.

Tahrir ve Nüfus defterindeki veriler aile üyelerini tam olarak tespit etmemiz için yeterli veri sunmamaktadır. Fakat diğer arşiv belgelerinden anlaşıldığı üzere 1860’larda Yasef bin Salamon’un soyundan gelen ve Edirne’de yaşayan 45 aile bulunmaktaydı.⁸⁶ 18 Ağustos 1863’de Edirne Hahambaşılık kaymakamı Yakar’ın verdiği arzuhalde Edirne’de ikamet eden kırk beş hane “Alaman Yahudilerinin” muafiyet beratlarının yenilenmesi için sekiz aydır bekledikleri beyan olunmuştur.⁸⁷ Bunun üzerine Maliye Nezareti ve Meclis-i Vâlâ’da yapılan müzakereler sonucunda Salti’nin soyundan gelen Edirne’de yaşayan kırk beş Alaman Yahudi ailesine verilen muafiyet beratı yenilenmiş ve bu hususta irade çıkmıştır.⁸⁸

30 Ekim 1860 tarihli bir belgede ise Edirne’de ikamet eden Alaman Yahudileri 45 hane olarak gösterilmiştir. Bu aileye mensup kişiler her şeyden muaf olduklarından dolayı kendi ihtiyaçları için evlerinde imal ettikleri müskirattan vergi alınmaması⁸⁹ ve ellerinde bulunan beratın yenilenmesi kararlaştırılmıştır.⁹⁰ 18 Ekim 1871

⁸² BOA, Maliyeden Müdevver Defterler (*MAD.d*), 4021, 18 Muharrem 1100 / 12 Kasım 1688. Alıntı Gürer Karagedikli, “In Search Of a Jewish Community In The Early Modern Ottoman Empire: The Case Of Edirne Jews (c. 1686- 1750)” (yüksek lisans tezi, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, 2011), 30.

⁸³ BOA, *NFS.d.*, 4244, s. 54/65, 1 Receb 1258 / 8 Ağustos 1842.

⁸⁴ BOA, *NFS.d.*, 4258, s. 21/25, 29 Zilhicce 1260 / 9 Ocak 1845.

⁸⁵ BOA., *NFS.d.*, 4258, s. 37/44, 29 Zilhicce 1260 / 9 Ocak 1845.

⁸⁶ BOA, Hariciye Siyasi (*HR. SYS.*), 8/1, 14 Receb 1279 / 5 Ocak 1863.

⁸⁷ BOA, *İ.MVL.*, 493/22326, 20 Receb 1280 / 4 Ekim 1863

⁸⁸ BOA, *İ.MVL.*, 493/22326, 20 Receb 1280 / 4 Ekim 1863.

⁸⁹ BOA, Sadaret Meclis-i Vala Evrakı (*A.MKT.MVL.*), 121/79, 14 Receb 1277 / 30 Ekim 1860.

⁹⁰ BOA, *HR. SYS.*, 8/1, 14 Receb 1279 / 5 Ocak 1863.

tarihli başka bir belgede ise Edirne’de Saltı ve İsrail’in soyundan gelen 45 kişinin ellerinden bulunan beratları gereğince temettü ve emlak vergisinden muaf olup İstanbul’da Hasköy’de ikamet eden Yahudilerden 5 kişi de bu muafiyetten yararlanmak için başvurmuş, bunların toplam nüfusunun ne kadar olduğu ve nerelerde ikamet ettiklerinin belirlenmesi için tahkikat yapılması kararlaştırılmıştır. Mesele Edirne merkez sancağından sorulmuş, cevaben gelen yazıda Edirne’de ellerinde berat olan 45 kişinin Alamanyalı İsrail’in neslinden geldiği anlaşılmıştır. Fakat Edirne başhaham vekili tarafından verilen defterde bu aileden Edirne Vilayeti dahilinde toplam 116 nefer olduğu, bunlardan 102 kişi Edirne’de, 4 kişi Tekfurdağı’nda, 1 kişi Gelibolu’da ve 9 kişinin Filibe’de yaşadığı tespit edilmiştir.⁹¹ 16 Şubat 1875 tarihli bir arzuhalde ise Yasef veled-i Salamon neslinden gelen ve Çorlu’da ikamet eden Çelebon Fones ile kardeşleri İshak ve Markado ile amcazadesi Yasef Fones’in muafiyetnâmelerinin yenilenmesi talep edilmiştir.⁹² Bu belgeden ailenin bazı üyelerinin Çorlu’da ikamet ettikleri anlaşılmaktadır.

4. Tanzimat Sonrası Vergi Meselesi

Tanzimat’tan sonra mevcut vergilere ek olarak zecriyye (müskirat) rüsumu, duhan rüsumu, resm-i bey‘, bedel-i askeriye vb. gibi yeni vergiler ihdas edilmiştir. Bu yeni vergilerin Alaman Yahudileri’nin muafiyet beratında yer almaması, devlet görevlilerinin ise aile mensuplarından bu vergileri talep etmesi sebebiyle birtakım sorunlar ortaya çıkmıştır.

Alaman Yasef veled-i Salamon neslinden geldiklerini bildiren Hasköy’de Duhanlı esnafından İlya ve Manuel, ellerindeki muafiyet gereğince resm-i bey‘den (satış vergisi) muaf olmaları konusunda arzuhal vermişlerdir.⁹³ Bu arzuhalden yedi yıl sonra Budin kalesi fethinde hizmeti görülen Yahudi ailesinden zecriye vergisi talep olunması üzerine Edirne’de bulunan aile üyeleri tarafından bunun kaldırılması için verilen arzuhal Divan-ı Muhasebât’ta müzakere olunmuş ve bunlara verilen muafiyetin geçmiş zamanlarda bedenen icra olunan bazı hizmet ile salgın ve emsali vergilerden ibaret olup müskirat vergisini kapsamayacağı, şayet bunların talebi kabul olunursa hazinenin zararına sebep olacağı belirtilmiştir.⁹⁴ Bu karara istinaden zecriye vergisi ödemeyen aile üyelerinin dükkân ve mağazaları kapatılarak para cezası kesilmiştir. Bunun üzerine aile üyeleri tarafından 26 Temmuz 1870 tarihinde “Yahud taffesinden Alaman fermanını hâmil kâffe-i Alaman” imzalı ikinci bir arzuhal yazılmıştır. Aile, Rüsumat Emaneti tarafından dükkân ve mağazalarının kapatıldığı ve kendilerine para cezası kesildiği için perişan bir halde bulunduklarını ifade etmiştir.⁹⁵

1882 yılında Alman Yahudilerinden ruhsat tezkiresi vermedikleri için hapsedilenlerin, muafiyetin sınırları belirleninceye kadar kefaletle bağlanarak tahliye edilmesi

⁹¹ BOA, ŞD, 1906/65, 11 Şaban 1288 / 24 Aralık 1871; ŞD, 1907/8, 5 Zilhicce 1288 / 15 Şubat 1872.

⁹² BOA, Sadaret Umum Vilayet Evrakı (A.MKT. UM), 1367/56, 15 Muharrem 1292 / 21 Şubat 1875.

⁹³ BOA, MVL, 408/33, 2 Şevval 1279 / 23 Ocak 1863.

⁹⁴ BOA, ŞD, 237/27, 23 Rebiulevvel 1288 / 12 Haziran 1871.

⁹⁵ BOA, ŞD, 2857/30, 8 Safer 1285 / 31 Mayıs 1868.

kararlaştırılmıştır.⁹⁶ 1895 tarihli bir belgeden anlaşıldığı üzere bu aileye mensup bazı kişiler İstanbul'da köşe başlarında sarraflık yapmaktadır ve bunlardan adım başına beşer buçuk lira tezkire ücreti talep olunmuştur. “Yahudi milletinden umum köşe sarrafları” imzalı arzuhalde kendilerinin Yasef veled-i Salamon ve İsrail veled-i Yasef neslinden geldikleri, Sultan Abdülmecid ve Sultan Abdülaziz zamanında kendilerine berat verilen ve Şehremaneti tarafından yapılan tahkikat neticesinde verilen Muafiyet Kararnamesi gereği beşer buçuk liralık tezkire ücretinden muaf tutulmalarını ve muafnâme beratlarının yenilenmesini talep etmişlerdir. Verilen cevapta ecdatlarının muaf oldukları tekalif ve hizmetler metruk olduğu için muafiyetnamenin yenilenmesine lüzum görülemediği belirtilmiştir.⁹⁷

İslimye ahalisinden Alsuh isimli Yahudinin, Sultan I. Süleyman zamanından beri ecdadının ve kendisinin tekaliften muaf tutulduğu halde Rumeli-i Şarki idaresi tarafından oğlunun askere alınması ve çeşitli vergi talebiyle tazyik olunmasından dolayı vuku bulan şikayeti Şura-yı Devlet Tanzimat Dairesi'nde müzakere olunmuştur. Muafiyetnamenin hükmü devam etmekle birlikte Rumeli-i Şarki Vilayeti nizamnamesinde bu tür kişilere ait muafiyetin devamına dair kayıt bulunmadığı için bu kişilerin başka bir Osmanlı vilayetinde ikametleri durumunda önceki muafiyetlerinden yararlanabilecekleri belirtilmiştir.⁹⁸ Aynı aileden gelen İstanbul sakinlerinden Nesim ve Merkado isimli Yahudiler de çocuklarının askere çağırılmış olmasından dolayı şikayette bulunmuşlar fakat olumlu bir cevap alamamışlardır.⁹⁹

Şura-yı Devlet kararıyla Alman neslinden gelen Yahudilerin muafiyetlerinin sınırlandırılması kararlaştırılmıştır. Gerekçe ise hazinenin hukukunun korunması ve ileride idare ve muamelatça ortaya çıkması muhtemel olan sorunların önüne geçme düşüncesidir. Muafiyetin sadece Alman neslinden olanlara münhasır kılınması, Alman neslinden bir kızın yine Alman neslinden olan bir erkekle evlenmesi durumunda bunların soyundan gelecek çocukların muafiyet kapsamına dahil edilmesi fakat Alman neslinden olan bir kızın Alman neslinden olmayan bir erkekle evlenmesi durumunda bunların erkek ve kız çocuklarının muafiyet kapsamı dışında bırakılmasına karar verilmiştir.¹⁰⁰

1882 yılına ait Şura-yı Devlet kararında ise Alman Yahudileri'nin muafiyetlerinin sınırlandırılması hakkındaki müzakerede bu nesilden gelenlere tanınan muafiyet tahrirden evvel re'sen maktu suretiyle alınagelen cizye ve diğer kadim vergilerden ibaret olduğu, Alman nesilden gelen kişilerin sayısı arttığından bunlar öşür haricinde emlak vergisi, temettü vergisi ve bedelat-ı askeriye ve sair bütün vergilerden muaf tutulacak olurlarsa belediye vergilerini dahi vermemeye kalkışacaklarından muafiyet

⁹⁶ BOA, ŞD, 2904/42, 20 Rebiulevvel 1299 / 9 Şubat 1882.

⁹⁷ BOA, ŞD, 2971/32, 11 Rebiulevvel 1313 / 1 Eylül 1895.

⁹⁸ BOA, Sadaret Rumeli-i Şarki Evrakı (A.MTZ. RŞ), 11/3, 4 Şevval 1312 / 31 Ocak 1895.

⁹⁹ BOA, ŞD, 3066/50, 1 Rebiulevvel 1328 / 13 Mart 1910.

¹⁰⁰ BOA, ŞD, 269/39, 24 Muharrem 1296 / 18 Ocak 1879.

kapsamına dahil olacak vergiler hakkında Şura-yı Umur-ı Maliye tarafından karar verilmesi istenmiştir.¹⁰¹

Sultan Abdülaziz döneminde bu ailenin soyundan gelen kişilerle ilgili ihtilaflar artmaya başlamıştır. Bu sebeple muafiyet talep edenlerle ilgili araştırma yapılması istenmiştir. Yapılan tahkikat sonucu Filibe’de 9, Tekirdağ’da 4, Edirne’de 102, Gelibolu’da 1 olmak üzere 116 ailenin muafiyet kapsamına girdiği tespit edilmiştir.¹⁰² Ayrıca Kudüs ve İstanbul’un bazı mahallelerinde muafiyet kapsamına girmediği halde muafiyet elde eden ailelerin olduğu ortaya çıkmıştır.¹⁰³

1888 yılında Alaman taifesinden olup daha önce Rusçuk’ta ikamet ederken İstanbul ve diğer mahallere dağılmış olan ve Kudüs’te ikamet eden Hayim ve Yazıcızade David ile diğer bazı kişilerin ellerinde bulunan muafiyetnamelerin zayi olduğundan bunların yenilenmesi için Salamon Kones imzasıyla bir arzuhal verilmiştir. Bunun üzerine Şura-yı Devlet Dahiliye dairesinden verilen kararda Kudüs’te ikamet eden Musevi taifesinden Hayim Mucay ailesinin Alamanlı neslinden olduğunun ispatlanamadığı, esasen Alaman neslinden olanlar 65 haneden ibaret olup Kudüs’te yaşayanlara dair kayıt olmadığı, zikrolunan 65 hanenin muafiyetlerinin tasdik olduğu, bunların haricindekilerin muafiyetlerinin geçersiz olduğunu belirtilmiştir. Zikrolunan 65 hanenin 6’sı Hasköy’de, bir miktarı bilad-ı selase ve 45 hanesi Edirne’de ve 24’ü Rusçuk’ta yaşadığı belirtilmiştir. Ayrıca 1267 tarihli muafnâme de David ismi yazılı ise de bunun adı geçen Yazıcızade David olup olmadığı meçhuldür. Bu nedenle bu kişilerin muafiyetlerinin tecdidine dair talepleri kabul edilmemiştir.¹⁰⁴

Yaşanan vergi ve nesep sorunlarına rağmen muafiyet beratları en son Sultan Abdülaziz dönemi dahil olmak üzere hemen hemen her padişah döneminde yenilenmiştir. Sultan II. Abdülhamid döneminde Beyoğlu’nda Asmalımescit mahallesinde ikamet eden İzmirli Morino Sansino, kendisinin de Alaman Yasef veled-i Salamon ve İsrail veled-i Yasef soyundan geldiğini beyan ederek Sultan Abdülaziz zamanında yenilenen muafiyetin kendisi için de geçerli kılınmasına dair bir arzuhal vermiş, bunun üzerine konu Meclis-i Vükelâ’da müzakere edilmiştir. Meclis-i Vükela’nın 22 Ocak 1894 tarihli kararına göre muafiyete konu vergi ve hizmetler terk edildiği için muafnâme kapsamına girenlerin günün şartlarına uygun vergileri ödemelerine hükmedilerek muafnâme beratlarının yenilenmesine lüzum kalmadığı belirtilmiştir.¹⁰⁵ Muafnâme talebinde bulunanlara alınan bu karar tebliğ edilmiştir.¹⁰⁶

¹⁰¹ BOA, ŞD, 262/31, 19 Ramazan 1299 / 4 Ağustos 1882.

¹⁰² BOA, ŞD, 1906/5, 12 Rebiulahir 1285 / 12 Temmuz 1870.

¹⁰³ Çuluk, a.g.m., s. 56-59.

¹⁰⁴ BOA, Dahiliye Mektubi (DH. MKT), 1498/92, 21 Receb 1305 / 3 Nisan 1888; BOA, DH.MKT, 1504/24, 14 Şevval 1305 / 26 Nisan 1888.

¹⁰⁵ BO, Meclis-i Vükela Mazbataları (MV), 78/48, 14 Receb 1311 / 21 Ocak 1894; Çuluk, a.g.m., s. 56-59.

¹⁰⁶ BOA, Babıali Evrak Odası (BEO), 639/47855, 17 Zilhicce 1312 / 11 Haziran 1895.

Sonuç

Osmanlı Devleti'ndeki ferdî muafiyet uygulamasının en iyi örneklerinden biri, 1526 yılında Budin Kalesi'nin anahtarlarını getirip teslim eden Yasef veled-i Salamon ile onun soyundan gelen Alaman lakaplı İsrail veled-i Yasef ile Salti veled-i Yasef'in ailesine verilmiş olan muafiyet beratıdır. Bu beratla göre adı geçen kişilerin oğulları ve kızlarının soyundan gelecek olan kişiler cizye vergisini ödemekle yükümlü kılınmış, bunun haricinde avarız-ı divaniye ve tekalif-i örfiye isimli vergilerden ve birtakım angaryalardan muaf tutulmuşlardır. Ayrıca bunlar, Müslüman olmayan on tane cariyeye ve beş tane forsa esiri alıp satabilecekler ve bu kişilerin davaları Divan-ı Hümayun'dan başka bir yerde görülmecektir.

İlk defa I. Süleyman zamanında 1526'da verildiği tahmin edilen daha sonra 1615'te I. Ahmed zamanında yenilenen bu beratlar bundan sonra her padişah değişikliğinde yenilenmiş ve 1894 yılına kadar devam etmiştir. Devlet görevlilerin aile mensuplarından çeşitli vergileri talep etmesi nedeniyle konu ile ilgili pek çok yazışma ve arşiv belgesi oluşmuştur. Bu çalışmada dönem kronikleri ve arşiv belgeleri doğrultusunda aile üyelerinin kimlikleri ve Osmanlı ülkesinde yaşadığı yerler ile nüfusları tespit edilmiştir.

Buna göre aile Alaman lakaplı İsrail veled-i Yasef ile kardeşi Salti veled-i Yasef'in soyu olmak üzere iki ana kola ayrılmıştır. Bu iki kardeşin, Budin kalesinin anahtarlarını getiren Yasef veled-i Salamon'un oğlu olduğu tahmin edilmektedir. Fakat bu iki kardeşin ölüm tarihleri konusunda kesin bilgi yoktur.

Dönem kroniklerinden ve arşiv belgelerinden anlaşıldığı üzere aile muhtemelen Mohaç Savaşı'dan sonra Osmanlı ülkesine getirilerek önce İstanbul'a, daha sonra ailenin bir kolu Edirne'ye yerleşmiştir. İstanbul'da bulunan aile üyeleri Hasköy, Hasköy Piri Paşa mahallesi, Beşiktaş'ta Paşa Mahallesi, Ortaköy, Üsküdar Kuzguncuk, Hobbyar Mahallesi ve Mahmud Paşa civarında ikamet etmişlerdir. 19. Yüzyılın ortalarında İstanbul'da yaşayan ailenin toplam 65 haneden oluştuğu ve bunlardan 6 hanenin Hasköy'de yaşadığı anlaşılmaktadır. Edirne'de yaşayan aile üyeleri hahambaşılık ve sarraflık mesleklerini icra ederek toplumun üst sınıfında yer almışlardır. Devletin resmi kayıtlarına göre 18. Yüzyılın ortalarında Edirne'de muafiyetten yararlanan 45 kişi bulunmaktadır. Edirne Hahambaşılığı tarafından tanzim olunan deftere göre ise 1870'li yıllarda bu aileden Edirne Vilayeti dâhilinde toplam 116 erkek kişi olduğu, bunlardan 102'si Edirne'de, 4'ü Tekfurdağı'nda, 1 kişi Gelibolu'da ve 9 kişinin Filibe'de yaşadığı tespit edilmiştir.

Tanzimat döneminde gerçekleştirilen bürokratik reformlarla birçok alanda olduğu gibi Osmanlı vergi sisteminde değişiklikler yapılmıştır. Tanzimatla birlikte zecriyye (müskirat) rüsumu, duhan rüsumu, resm-i bey', bedel-i askeriye vb. gibi yeni vergiler ihdas edilmiştir. Bu yeni vergilerin Alaman Yahudileri'nin muafiyet beratında yer almaması, devlet görevlilerinin aile mensuplarından bu vergileri talep etmeleri aile üyeleri ile devlet kurumları arasında birtakım sorunlara neden olmuştur.

14 Ocak 1879 tarihli Şura-yı Devlet kararında ise Alman neslinden gelen Yahudilerin muafiyetlerinin sınırlandırılması kararlaştırılmıştır. Gerekçe ise hazinenin hukukunun korunması ve ilerde idare ve muamelatça ortaya çıkması muhtemel olan

sorunların önüne geçme düşüncesidir. Muafiyetin sadece Alman neslinden olanlara münhasır kılınması, Alman neslinden bir kızın yine Alman neslinden olan bir erkekle evlenmesi durumunda bunların soyundan gelecek çocukların muafiyet kapsamına dâhil edilmesi fakat Alman neslinden olan bir kızın Alman neslinden olmayan bir erkekle evlenmesi durumunda bunların erkek ve kız çocuklarının muafiyet kapsamı dışında bırakılmasına karar verilmiştir

Yaşanan vergi ve nesep sorunlarına rağmen muafiyet beratları en son Sultan Abdülaziz dönemi dâhil olmak üzere hemen hemen her padişah döneminde yenilenmiştir. Kanunî Sultan Süleyman dönemine ait ilk muafiyet beratında dinî bir vergi olan cizye, muafiyet kapsamına alınmamıştır. 1856 yılında cizye vergisinin kaldırılmasıyla gayrimüslimlerin ödemesi gereken askerlik bedeli vergisi, muafnâme kapsamına giren ailelerden talep edilmiştir. Bu aileler cizyeden muaf olduklarını belirterek yeni vergiyi ödemek istememişlerdir. Bunun yanı sıra yeni kurulan belediye teşkilatları tarafından istenen emlak vergisinden de muaf olduklarını iddia etmişlerdir. Muafiyet davaları bu şekilde Sultan II. Abdülhamid dönemine kadar devam etmiştir.

Sultan II. Abdülhamid döneminde Beyoğlu'nda Asmalımescit mahallesinde ikamet eden İzmirli Morino Sansino, kendisinin de Alaman Yasef veled-i Salamon ve İsrail veled-i Yasef soyundan geldiğini beyan ederek Sultan Abdülaziz zamanında yenilenen muafiyetin kendisi için de geçerli kılınmasına dair bir arzuhal vermiş, bunun üzerine konu Meclis-i Vükela'da müzakere olunmuş; nihayet 22 Ocak 1894 Meclis-i Vükela'nın kararıyla, bunlara geçmişte verilen muafiyete konu vergi ve hizmetlerin terk edildiği, hâlihazırda karşılığı bulunmadığı ve günün şartlarına uygun vergileri ödemeleri gerektiğinden muafnâme beratlarının yenilenmesine lüzum kalmadığı belirtilerek, bu uygulama sona erdirilmiştir.

KAYNAKLAR

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

- Bab-ı Asaî Divan-ı Hümayun Sicilleri Mühimme Defterleri (*A.DVNS.MHM.d*), 13/918; 19/418; 71/382, 80/102, 104/669; 106/262.
- Babîali Evrak Odası (*BEO*), 639/47855.
- Cevdet Adliye (*C.ADL*), 12/807.
- Cevdet Hariciye (*C.HR*), 48/2395.
- Cevdet Maliye (*C.ML*), 69/3161.
- Dahiliye Mektubi Kalemi (*DH. MKT*), 1498/92; 1504/24.
- Divan-ı Hümayun Kalemi (*A.DVN*), 13/79; 62/48; 73/76.
- Hariciye Siyasi (*HR. SYS.*), 8/1.
- Hatt-ı Hümayun (*HAT*), 1363/53830.
- İrade Meclis-i Vala (*İ.MVL*), 493/22326.
- Maliyeden Müdevver Defterler (*MAD.d*), 4021.
- Meclis-i Vâlâ (*MVL*), 47/45; 49/20; 408/33.
- Meclis-i Vükela Mazbataları (*MV*), 78/48.
- Müzehheb Ferman ve Beratlar (*MFB*), 680.
- Nüfus Defterleri (*NFS.d.*), 341; 343; 547; 4244; 4258.
- Sadaret Meclis-i Vâlâ Evrakı (*A.MKT.MVL.*), 121/79.
- Sadaret Mektubi Kalemi Nezaret ve Devair Evrakı (*A.MKT.NZD*), 2037/91.
- Sadaret Umum Vilayet Evrakı (*A.MKT. UM*), 1367/56.
- Şura-yı Devlet (*ŞD*), 237/27; 249/36; 262/31; 269/39; 1906/5; 1906/65; 1907/8; 2857/30; 2904/42; 2971/32; 3066/50.
- Tapu Tahrir Defterleri (*TT.d.*), 370/4; 494/89.
- Yıldız Perakende Meşihat Dairesi Maruzatı (*Y.PRK. MŞ.*), 4/73.

Araştırma ve İnceleme Eserler

- Adalıoğlu, Hasan Hüseyin. “Muhyiddin Cemâlî’nin Tevarih-i Âl-i Osman’ı.” Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1990.
- Afyoncu, Erhan. *Sahte Mesih Osmanlı Belgeleri Işığında Dönmelerin Kurucusu Sabatay Sevi ve Yahudiler*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2013.
- Altaylı, Yasemin. “Osmanlı Döneminde Budin.” Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- Atik, Kayhan. *Lütfi Paşa ve Tevârih-i Âl-i Osman*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001.
- Aydemir, Meltem. “Enîsü’l-Guzzât Metin-Dizin.” Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

- Aydın, Mahir. “Osmanlı Dünyasında Yahudi Kira Kadınlar”, *Belleten*, LXV/243 (Ağustos 2001): 623-635.
- Ayverdi, Ekrem Hakkı. *Avrupa’da Osmanlı Mimari Eserleri Romanya Macaristan*, Cilt I, 2. Kitap, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1977.
- Bilge, Mustafa Lütfü. “Edirne’de Yahudi Nüfus ve Onlara Tanınan Muafiyetler”, *Prof. M. Tayyib Gökbilgin ve Edirne Sempozyumu 15 Nisan 2015, Bildiriler*, Edirne: Trakya Üniversitesi Yayınları, 2016.
- Bilge, Sadık Müfit. “XV-XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti’nde Vergi Muafiyeti”, *Osmanlı Coğrafyası Kültürel Arşiv Mirasının Yönetimi ve Tapu Arşivlerinin Rolü Uluslararası Kongresi, 21-23 Kasım 2012, Bildiriler*, Cilt 3, Ankara: T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Yayınları, 2013.
- Celalzade Mustafa Celebi. *Kanunî’nin Tarihçisinden Muhteşem Çağ, Tabakatü’l-Memâlik ve Derecâtü’l-Mesalik*, Haz. Ayhan Yılmaz. İstanbul: Kariyer Yayınları, 2011.
- Çelik, Ahmet Faruk. “Fethullah Arifi Çelebi’nin “Şehnâme-i Al-i Osman’ından Süleymanname.” Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.
- Çolak, Ahmet. “Bahârî, Fetihnâme-i Üngürüs Adlı Eseri ve Bu Eserden Hareketle Macaristan Fethinin Edebi-Tarihi Üslupla Anlatılışı”, *Turkish Studies*, 10/4 (2015): 373-408.
- Çuluk, Sinan. “1526’dan 1891’e Vergi Muafiyeti: Budin’in Anahtarı ve 365 Yıl Süren Ayrıcalık”, *Tarih Dergi*, 75 (Eylül 2020): 56-59.
- Dávid, Géza. “Budin”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 6 (İstanbul 1992): 344-348.
- Demirtaş, Funda. “Celâl-zâde Mustafa Çelebi, Tabakâtü’l-Memâlik ve Derecâtü’l-Mesâlik.” Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.
- Diktaş, Arzu. “XVI. Yüzyılın Son Çeyreğinde Edirne’de Sosyal Hayat.” Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- Emecen, Feridun M. *Kanuni Sultan Süleyman ve Zamanı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2022.
- Erkan, Davut. “Matrâkçı Nasûh’un Süleymân-nâmesi (1520-1537).” Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2005.
- Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî. *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 6. Kitap, Haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001.
- Feridun Bey, *Münşeatü’s-Selâtin*. İstanbul: Dârü’t-Tıbbâti’l-Âmire, 1274.
- Galanti, Avram. *Türkler ve Yahudiler, Tarihî, Siyasî Tetkik*. İstanbul: Tan Matbaası, 1947.
- Gelibolulu Mustafa Âli. *Künhü’l-Ahbâr*. Haz. Ali Çavuşoğlu, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2019.
- Gerlach, Stephan. *Türkiye Günlüğü 1573-1576*. Cilt I, Çev. Türkis Noyan, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2006.

- Gökbilgin, M. Tayyip. “Türk İdaresinde Budin”, *Atatürk Konferansları V, 1971-1972*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1975.
- Gökbilgin, M. Tayyip. *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1952.
- Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa, *Hasan Bey-zâde Tarihi*, Cilt II, (haz.) Şevki Nezihi Aykut, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2004.
- Işık, Mustafa, “XVI. Yüzyılda Osmanlı Hakimiyetinde Budin.” Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.
- İnalcık, Halil. “Osmanlılar’da Raiyyet Rûsûmu”, *Belleten*, XXIII/92 (Ekim 1959): 575-610.
- İpşirli, Mehmet. “Ferhad Paşa”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 12 (1995): 383-384.
- Jorga, Nicolae. *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*. Cilt II, Çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2005.
- Karagedikli, Güler. “In Search Of a Jewish Community In The Early Modern Ottoman Empire: The Case Of Edirne Jews (c. 1686- 1750).” Yüksek Lisan Tezi, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, 2011.
- Kaytaç, Fatma. “Mohaç Savaşı’na Dair Fetih-nâmeler ve Baharî Kadı Ali Efendi’nin Kıyâmet-Nâme Adlı Fetihnâmesi”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 29 (2013): 145-186.
- Kazıcı, Ziya. *Osmanlı’da Vergi Sistemi*. İstanbul: Bilge Yayınları, 2005.
- Kemal Paşa-zâde. *Tevârih-i Âl-i Osman X. Defter*. Haz. Şefaettin Severcan, Ankara: Türk Tarih Kurum Basımevi, 1996.
- Küçük, Levent. “Osmanlı Vergi Hukukunda Avarız Kavramı ve Avarızın İdaredeki Rolü.” Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2007.
- Lokmacı, Süleyman. “Solak-zâde Tarihi’nin Tahlili ve Metin Tenkidi.” Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.
- Matrakçı Nasuh. *Târîh-i Âl-i Osmân (Osmanlı Tarihi 699-968/1299-1561)*. Haz. Göker İnan, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019.
- Na’îmâ Mustafa Efendi. *Tarih-i Na’îmâ*. Cilt I, Haz. Mehmet İpşirli, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.
- Özdemir, Rukiye. “Ramazân-zâde’nin Tarih-i Nişancı Paşa İsimli Eserinin Tahlil ve Metin Tenkidi.” Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2018.
- Peçevi İbrahim Efendi. *Peçevi Tarihi*. Cilt I, Haz. Bekir Sıtkı Baykal, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981.
- Purgstall. Joseph Von Hammer. *Büyük Osmanlı Tarihi*. Cilt III, 25. Kitap, Haz. Mümin Çevik-Erol Kılıç, İstanbul: Üçdal Neşriyat, (Yayın Yılı Yok).
- Sağırılı, Abdurrahman. “Mehmed b. Mehmed er-Rûmî (Edirneli)’nin Nuhbetü’t-Tevârih ve’l-Ahbâr’ı ve Târîh-i Âl-i Osman’ı (Metinleri, Tahlilleri).” Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000.

- Sahillioğlu, Halil. *Topkapı Sarayı Arşivi H. 951-952 Tarihli ve E-12321 Numaralı Mühimme Defteri*. İstanbul: İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi IRCICA, 2002.
- Severcan, Şefaattin. “Kanuni Sultan Süleyman’ın İlk Yıllarında Osmanlı Fetih Politikası ve Mohaç Fetihnâmesi”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6 (1995): 115-131.
- Solakzade Mehmed Hemdemî Çelebi. *Solakzade Tarihi*. Haz. Vahid Çabuk. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, 2016.
- Şakiroğlu, Mahmut H. “Fatih Sultan Mehmet’in Galatalılara Verdiği Fermanın Türkçe Metinler”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XIV/25 (1981-1982): 211-224.
- Teoman, Zeki. “Budin Şehrinin Anahtarlarını Kanuni’ye Kim Teslim Etti?”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, 12 (1987): 14-17.
- Tercüman Mahmud. *Târîh-i Ungurus*. Haz. György Hazai, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) Yayınları, 2017.
- Topal, Seyid Ali. “Celalzâde Salih Çelebi’nin Tarih-i Sultan Süleyman İsimli Eseri.” Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi*. Cilt II, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998.
- Yiğit, Ahmet. *XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Edirne Kazası*. Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998.

İnternet Kaynakları

- <http://www.kadiscilleri.org/madde.php?klme=Budin+Yahudi&trch=hkm&-find=+ARA+>, son erişim tarihi: 09.02.2023.
- <http://www.kadiscilleri.org/madde.php?klme=Alaman&trch=hkm&-find=+ARA+>, son erişim tarihi: 09.02.2023.
- <http://www.kadiscilleri.org/madde.php?klme=Alaman&trch=hkm&-find=+ARA+>, son erişim tarihi: 09.02.2023.
- <http://www.kadiscilleri.org/madde.php?klme=Alaman&trch=hkm&-find=+ARA+>, son erişim tarihi: 09.02.2023.
- <http://www.kadiscilleri.org/madde.php?klme=Alaman&trch=hkm&-find=+ARA+>, son erişim tarihi: 09.02.2023.
- <http://www.kadiscilleri.org/madde.php?klme=Alaman&trch=hkm&-find=+ARA+>, son erişim tarihi: 09.02.2023.